

СЕКЦІЯ 4. ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

ПРИХОДЬКО А.М.,

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КОНЦЕПТОСИСТЕМА АНГЛО- ТА НІМЕЦЬКОМОВНИХ МАЛОФОРМАТНИХ ТЕКСТІВ: ДИСКУРСИВНИЙ ЖАНР «ДЕРЖАВНИЙ ГІМН»

Державний гімн є найдавнішим твором культового походження, феноменом білатерального порядку, в якому в ідеалі зливаються в єдине ціле музика і текст [3]. Акт виконання ДГ під час різних офіційних заходів дає підстави розглядати його як дискурсивний акт з глибоким сугестивним підґрунтям, кожен із складників якого може вивчатися окремо – в суспільство-, музико-, літературо- і мовознавстві. У такий спосіб ДГ постає як своєрідний дискурсивний жанр, який, виникнувши на перетині релігійного та героїчного дискурсів Античності та Середньовіччя [4], виявляється розчиненим відразу в декількох дискурсивних формаціях (художній, політичній, ритуальній, релігійній, патріотичній). У цьому своєму амплуа він включає такі жанрово-дискурсивні ознаки: політичний текст програмного характеру на авторські вірші, засіб масової агітації, розрахований на колективне сприйняття й виконання, поєднання рис епосу, лірики і драми [5].

Як і будь-який мовленнєвий продукт, дискурсивний жанр «гімн» екзистенційно залежить від *homo lingualis* у двох своїх втіленнях – фігури агента (суб'єкт мовлення, адресант, ліричний герой) і фігури клієнта (об'єкт мовлення, адресат, споживач). При цьому характерною їх рисою є відомість авторства на тлі анонімності агента дискурсу (замовник), з одного боку, та знеособленість його клієнта, – з іншого. На рівні ж глибинної репрезентації обидві фігури віддзеркалюють демонстративну неприхованість свого колективного образу – держава в першому випадку і народ у другому.

Відомий постулат, висунутий Г.Г. Слишкіним, про те, що гімн – є текст, концепт якого посідає одну з найвищих позицій у текстовій ієрархії, маючи статус фетиша, видається недостатнім для його концептуального осягнення. Концепт, про який ідеться, є насправді концепцією, зумовленою

специфічними жанрово-дискурсивними ознаками (урочиста пісня на вірші програмного характеру, ліричність, офіційний ритуал виконання, засіб масової агітації), єдністю свого ідеографічного субстрату, успадкованого від релігійної та героїчної тематики минулого (вдячність Богові та прагнення до його заступництва, любов до рідного краю, боротьба за свободу й незалежність країни тощо), а також наявністю деякої провідної ідеї (опора на актуальну соціофілософську доктрину, одержимість патріотичною настановою, вірність мейнстріму тощо).

Насправді саме екстралінгвальні концепція і є першоосновою будь-якої інтралінгвальної концептосистеми. Це стосується і об'єкта цієї розвідки – текстів англо- (АДГ) і німецькомовних (НДГ) країн. Концептивна карта текстів АДН/НДГ корелює з їх політичною значущістю, що проявляється через «текстове насильство» [2, с. 212]: здатність правлячих кіл транслювати на підлеглих узгоджений масив групових цінностей, інтерпретацій минулого, образів майбутнього, що досягається не лише через застосування суто адміністративних технологій (законодавче закріплення за текстом загальнообов'язкового статусу), але й завдяки естетичному впливу на свідомість членів спільноти (мелодика й експресія вірша, творення емоційного малюнку за підтримки музичному супроводу).

З урахуванням того факту, що гімни становлять собою «матрицю колективного буття» [2, с. 213], а також постулатів лінгвокультурології зауважимо, що концептуальне наповнення текстового простору АДГ/НДГ відбувається на основі трьох усталених ознак – поняття, образу та цінності [1, с. 19]. Остання набуває особливої духовної значущості, бо в гімнах не може бути нічого такого, що не становить собою загальнонаціональної цінності. На відміну від інших дискурсивних жанрів малого формату текстова конфігурація концептів АДГ/НДГ будується не довільно, а за чітко витриманим ієрархічним принципом стабільності та незмінності.

У своєму найузагальненішому вигляді вона (концептосистема) постає як ланцюжки безкінечних включень ($\subset$) низхідних ментефактів у висхідні, як входи автохтонів у ментальні домени, а тих – у ментальні сфери: метактон ANTHEM / Hymne $\subset$ сфера апелювання $\subset$ {божественне $\subset$ (god | lord / Gott), символічне $\subset$ (king|Queen / König, Fürst, Kaiser), рідне $\subset$ (motherland / Heimat, love / Liebe, загрозливе $\subset$ (enemy / Feind)}; сфера контемпоральності $\subset$ {славетне минуле $\subset$ (war, victory, flag, weal; Not, Ruhm) $\subset$ гарне теперішнє (star-spangled banner, law, land; Heim, Wiesen, Rhein), $\subset$ щасливе майбутнє (Peace, truth, sun; Sonne, glück, Hoffnung, Recht)}.

До сфери концептивного апелювання належать домени божественне, символічне, рідне, Принципове, Загрозливе, які є вмістищем відповідних їхньому тематичному змісту автохтонів.

Концептивні домени та їх автохтонні репрезентанти з'являються у художній тканині текстів АДГ/НДГ у спосіб, що його називають ешелонізацією. Домен божественне конституюється у двох лінгвокультурах за допомогою всього двох пар автохтонів (god | lord # gott | Herr), натомість символічне має більш розлогу концептуальну репрезентацію (англ. king | queen # нім. könig, fürst, kaiser; krone, thron, herrscher # англ. peoples, sons, youth # нім. Volk, Bürger, Söhne, Jugend, fromme Seele). Домен рідне об'єктивується у гімнах двох лінгвокультур через автохтони англ. motherland, land, sea, Australia, Canada, Ghana(land), Guyana, South Afrika # нім. Heimat|Vaterland, Land, Erde, Deutschland, Luxemburg, Liechtenstein, Österreich, Rhein, Heiligtum, а Принципове – через англ. liberty, honour, honesty; loyalty, honour, unity, truth, justice, wisdom, right, friendship, brotherhood, courage, bravery # нім. Treue, Mut, Stolz, Tugend, Pflicht, Fleiß, Segen, Ehre, Gemütlichkeit.

Окремою ланкою серед концептивних доменів стоїть Загрозливе. Як ментальна величина текстового простору АДГ/НДГ він є, власне кажучи, не стільки апелятивом, скільки посиленнями на щось небезпечне, руйнівне, страшне, чого слід боятися і від чого треба берегтися. Ідея загрозливого реалізується через автохтони з негативним знаком оцінки – антиконцепти [1, с. 67]. Антиконцепти в текстах АДГ/НДГ набувають певної специфіки, оскільки цураються свого охоплення знаком, але є віртуально, умовно, ментально відомими всім їхнім агентам і клієнтам. У текстах аналізованих гімнів найпродуктивнішими серед них є англ. enemy | foe, oppressor, need, harm, war, band, slave, grave, corruption # нім. Feind, Not, Joch, Leid, Sturm, Unglück, Böse, Bosheit.

У сфері контемпоральності розгортається тріада ментальних доменів славетне минуле (формула опису «світ, як він був»), гарне теперішнє («світ, як він є»), щасливе майбутнє («світ, як він має бути»), послідовність яких корелює з усталеною віссю часу. На відміну від попередньої сфери, де автохтони міцно закріплені за певним доменом, тут вони мають статус преферентних, але не міцно прив'язаних, бо можуть «кочувати» від одного домену до іншого.

Концептосистема текстового простору АДГ/НДГ, відбиваючи загалом позитивний образ життєвого світу людини, містить і антицінності – антиконцепти, позиційовані переважно у домені славетне минуле. Певним чином корелюючи з доменом погрозливе, вони мають на меті

ментальне нагадування клієнтам дискурсу щодо першовитоків гарного теперішнього та щасливого майбутнього.

Домен славетне минуле не можна назвати таким, що регулярно актуалізується у всіх гімнах. Натомість тут маємо справу або з уривчастими даними про минуле, або з його слідами. Для текстів АДГ минуле якраз не має особливої актуальності – крім гімну США, де воно зумовлює та направляє весь плін їх недовгої історії (автохтони *history's page, heritage, flag, weal, victory, hero? glory | fame*). Для текстів НДГ славетність минулого полягає в його жажливості й нужденності, проте овіяних славою (автохтони *Ruinen, Knechtschaft, Sieg, Ruhm*).

Домен гарне теперішнє постає в сучасних АДГ/НДГ *Heimat, Volk, Österreich*, як щось безкінечно рідне, затишне, дороге, щось незмінно цінне (концепти англ. *banner, law, loved home, defend, guard, commonwealth* # нім. *Liebe, Leben, Wiesen, Felsen, Berge, Rebe, Strom, Yeim, Volk, Dom* та ін.). Загалом же концептуальна картина текстів АДГ/НДГ зумовлюється їх переважною зверненістю до гарного теперішнього та щасливого майбутнього, де, як вважається, немає зла, труднощів, ворогів, а панують надія, щастя, любов. Домен щасливе майбутнє відбиває віковичну мудрість людей, яка застерігає: коли минуле спотворене, теперішнє невизначене, а майбутнє лякає, то ставку слід робити на особистісне. При цьому з наголосом на одвічних цінностях: англ. *peace, truth, sun; future, hope, labour* # нім. *glück, Traum, Hoffnung, Sonne, Neues Leben, Frieden, Arbeit, Recht, Weisheit, Klugheit, Kunst, Wissenschaft*.

На тлі сказаного слід зауважити, що червоною ниткою через увесь текстовий простір АДГ/НДГ проходить концепт-ідея «державність». Сама по собі держава тут не наділена якоюсь особливою цінністю, а її вербальний репрезентант (*state / Staat*) ніяк і ніде не есплікується, проте тексти гімнів знаходять широкі можливості для піднесення цієї ідеї в ментальному світі клієнтів дискурсу до рівня найвищої цінності. Головним засобом цього слугує концепт-телеоном *motherland / Heimat/Vaterland*, що втілює духовну цінність, заради якої варто жити і не шкода вмерти і в такий спосіб стає одним із небагатьох автохтонів, прив'язаних до всіх доменів і сфер концептосистеми гімнів.

Другим таким автохтоном слід вважати концепт *man / Mensch*, який корелює з клієнтелою всього апеллятивного та контемпорального пафосу текстів АДГ/НДГ, адже він є адресатом, споживачем, зрештою бенефіціаром художньо-ліричної нарації з неприхованим сугестивним підґрунтям. Попри той факт, що *man / Mensch* є тим, заради кого власне й твориться гімн, тексти АДГ/НДГ все ж таки не апелюють до особистості. Вони апелюють до знеособленого колективного клієнта дискурсу за

утилітарною схемою «Якщо..., то...». Адресована людині «якщо»-частина умови – це делегування їй як клієнтові дискурсу обов'язку взяти на себе fight/Kampf, sword/Schwert, blood/Blut, oath/Schwur, loyalty/Treue та ін. Друга, тобто «то»-частина умови, є обіцянкою агента дискурсу всіляких благ «людині маленькій» (unity/Einheit, right/Recht, freedom/Freiheit, peace/Frieden, happiness/Glück, beauty/Schönheit і навіть нім. Wein). Тож апелятив man / Mensch не оспівується і не героїзується в АДГ/НДГ, він виступає переважно імпліцитним клієнтом масового поживання.

Перспективним видається подальша розбудова заявленого об'єкта з поступовим розширенням його предметної області як у парадигмі структурного мовознавства (морфосинтаксична організація), так і когнітивно-дискурсивної (комунікативно-функційний і прагматичний аспекти, тактико-стратегічний потенціал, стилістико-риторична виразність тощо). Певну цінність можуть мати тут й перекладознавчі рефлексії.

Список використаних джерел

1. Приходько А. Концепты и концептосистемы. Когнитивно-дискурсивный ракурс. Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2014. 335 с.
2. Хорошилов О. Естетичний інструментарій формування уявних спільнот: феномен національного гімну. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. № 34. С. 212–231.
3. Rottgeri A. Remotivierte Lieder-Revisited: Helter Skelter und die Neuinterpretationen von Nationalhymnen durch Heino und Serge Gainsbourg. Remotivierung in der Sprache: Auf der Suche nach Form und Bedeutung. Berlin, Heidelberg : Springer, 2023. S. 283–299.
4. Silaghi-Dumitrescu R. Trends in the texts of national anthems: A comparative study. Heliyon. Elsevier: Cell Press. 2023. No. 9 (8). P. 1–12.
5. Schopp J. Vom Studentenlied zur Nationalhymne: Vårt Land / Maamme laulu – ein Lied und sein Kontext. *Song Translation: Lyrics in Contexts*. Berlin : Franc @ Timme GmbH. 2021. S. 285–296.